

בס"ד שבועות: האם מי שלא ישן כל הלילה צריך לברך ברכות התורה

פתיחה

בו' בסיוון לדעת חכמים, קיבל עם ישראל את התורה בהר סיני. הגמרא במסכת שבת (פ"א ע"א) מספרת, שבהתחלה לא רצה עם ישראל לקבלה, ורק לאחר שהקב"ה כפה עליו הסכים. **התוספות** (ד"ה כ"ה) במקום תמחו על דברי הגמרא, שהרי נאמר במפורש שעם ישראל אמר 'נעשה ונשמע', מבלי שכפו אותו לקבל את התורה! נאמרו ביישוב הקושיה מספר תירוצים:

א. **התוספות** (שם) תירצו, שהיה חשש שכאשר עם ישראל יראה את האש והעשן על הר סיני, מרוב פחד יחזור בו מהרצון לקבל את התורה, לכן הקב"ה היה צריך לכפות אותו כך שלא תהיה לו את האפשרות לחזור.

ב. **במדרש תנחומא** (פרשת נח) תירצו, שעם ישראל אמר נעשה ונשמע רק על התורה שבכתב, שאותה קל לקבל, מכיוון שהיא נוחה לקריאה ואין בלימודה עמל, יגיעה וצער. את התורה שבעל פה, שקשה ללמוד אותה "ואין לומד אותה אלא מי שאוהב את הקב"ה בכל ליבו ונפשו", היה צורך להכריח את עם ישראל לקבל, ובלשון המדרש:

"ואם תאמר, והלא משעה שאמר להן מקבלין אתם את התורה ענו כולם ואמרו נעשה ונשמע, על התורה שבכתב נאמר, מפני שאין בה יגיעה וצער והיא מעט. והקב"ה אמר להן על התורה שבעל פה, שיש בה דקדוקי מצוות קלות וחמורות, והיא עזה כמוות וקשה כשאל קנאתה, לפי שאין לומד אותה אלא מי שאוהב הקדוש ברוך הוא בכל לבו ובכל נפשו."

בחג השבועות, נוהגים ללמוד תורה כל הלילה, כדי לתקן את התרשלותם של בני ישראל במדבר שלא השכימו קום לקבלת התורה. בעקבות כך מתעוררת השאלה, האם אדם שלא ישן כל הלילה צריך לברך את ברכות התורה, ובכך נעסוק הפעם.

1. ברכות השחר

כדי לענות על השאלה האם צריך לברך ברכות התורה כאשר לא ישנו בלילה, יש להקדים ולדון בהלכות ברכות השחר. הגמרא במסכת ברכות (ו' ע"א) העוסקת בברכות השחר כותבת, שעל כל מעשה שעושים בבוקר יש לברך. כאשר מתעוררים - אומרים אלוהי נשמה, כאשר שומעים קול תרנגול - הנותן לשכוי בינה, כאשר פוקחים את העיניים - פוקח עיוורים, וכן על זו הדרך.

ברכות השבח או הנהנין

נחלקו הראשונים בשאלה, האם רק כאשר שומעים קול תרנגול בבוקר צריך לברך הנותן לשכוי בינה, או שיש לברך את כל הברכות בכל מקרה. במילים אחרות, האם ברכות השחר הם ברכות הנהנין, ורק כאשר נהנים מקול התרנגול או לבישת הכובע יש לברך, או שמדובר בברכות השבח, ואז כל בוקר צריך לשבח את הקב"ה בלי קשר לשאלה אם נהנו מאותו הדבר:

א. מפשט דברי הגמרא משמע שרק כאשר נהנים מברכים, שהרי היא כותבת "כי שמע קול תרנגול" - כאשר שומע, 'כי לביש' - כאשר לובש, ואכן בשיטה זו צעדו **הרמב"ם** (תפילה ז, ז), **הרא"ה** (שם ד"ה וכתב) ו**הראב"ד** (שם), וכך פסק גם להלכה **השולחן ערוך** (מו, ח) שהוסיף, שבמקרה שלא נהנו יש לברך בלי שם ומלכות, דהיינו 'ברוך אתה הנותן לשכוי בינה'.

ב. **הרמב"ן** (פסחים ז ע"ב ד"ה והוי) ו**הר"ן** (ד"ה והאי) חלקו על דבריהם וסברו, שבכל עניין צריך לברך את כל ברכות השחר, גם אם לא נהנו מאותו הדבר עליו נתקנה הברכה. בטעם הדבר נימקו, שברכות השחר הן ברכות השבח, ואת הקב"ה יש לשבח כל בוקר בלי קשר להנאה מהדבר. וכך פסק להלכה **הרמ"א** בעקבותיהם (שם).

כשיטה זו נוקטים גם הפוסקים הספרדים, למרות שבדרך כלל הם הולכים בעקבות השולחן ערוך מכיוון **שהאר"י** כתב בשער הכוונות (א, ג) שהברכות הם רמז לאורות עליונים שצריך 'להוריד לעולם' כל בוקר, ולכן צריך לברך בכל עניין, ובלשוננו:

"כל השמונה עשרה ברכות שיש מן הנותן לשכוי בינה, חייב האדם לסדרם ולברכם בכל יום אף על פי שלא מתחייב הוא בהם, לפי שכולם הם רמזים נפלאים אל אורות עליונים, ואין לבטלם אפילו אם האדם לא ישן בלילה או אם לא הסיר מצנפתו או סודרו או נעליו"

2. ברכות התורה

מחלוקת דומה למחלוקת אודות ברכות השחר, היא המחלוקת על ברכות התורה. הגמרא במסכת ברכות (יא ע"ב) כותבת, שלפני שלומדים תורה צריך לברך. נחלקו הראשונים בשאלה, האם הברכות שמברכים לפני לימוד תורה, הן ברכות השבח על כך שיש תורה (וכמו ברכת האילנות), או כמו ברכות המצוות (וכמו ברכה על לולב), ומחלוקתם תלויה בשאלה האם יש ללמוד לאחר ברכת התורה:

א. **התוספות** במסכת ברכות (יא ע"ב ד"ה שכבר) הביאו את דברי **ר"י** שפסק, שאם אדם בירך ברכות התורה, הוא לא צריך ללמוד מיד אחר כך, וכך עולה משיטת **רבינו תם** (שם). **התוספות** הקשו על דבריו מדברי הירושלמי (ברכות א, ה) שכתב בפירוש, שאדם שיוצא ידי חובת ברכות התורה, עליו ללמוד מיד לאחר הברכה. כיצד יתמודד עם הקושיה? על כך הוא טען שתי טענות:

טענה ראשונה: אמנם בתלמוד הירושלמי מובא שיש ללמוד לאחר הברכה, אבל בתלמוד הבבלי חידוש זה לא מוזכר, כך שבפשטות הוא חולק על דבריו, וכאשר יש מחלוקת בין התלמודים הלכה כתלמוד הבבלי.

טענה שנייה: גם הירושלמי שכותב שיש ללמוד לאחר הברכה, מתייחס לברכת 'אהבה רבה' בלבד. כלומר, כפי שפוסקת הגמרא בברכות (**ובשולחן ערוך** מז, ז), במקרה בו אדם שכח להגיד בבוקר ברכות התורה, הוא יכול לצאת ידי חובה בדיעבד באמירת אהבה רבה העוסקת גם בלימוד התורה ('ותן בליבנו ללמוד וללמד לשמור ולעשות').

מדוע יש חילוק בין הברכות? הסיבה לכך היא, שברכת אהבה רבה בעיקרון היא חלק מברכות קריאת שמע, ולא משמשת כברכות התורה. לכן אם אדם באופן חריג מכוון לצאת בה ידי חובה כברכות התורה, הוא צריך להוכיח שכך מטרתו באמצעות לימוד תורה לאחר הברכה. ברכת התורה לעומת זאת ייעודה ללימוד תורה, ולכן אין צורך ללמוד מיד לאחריה, ובלשון **המרדכי** (רמז צו):

"בירושלמי מפרש והוא ששנה על אתר, פירוש, שלמד מיד באותו מקום. וכתב ר"י דדווקא אהבה רבה דלא הוי עיקר ברכה לברכת התורה, אלא לקריאת שמע נתקן, אבל ברכת בחר בנו וברכת לעסוק בתורה שנתקנו לברכת התורה היא פוטרת כל היום, ועל זה אנו סומכים שאין אנו לומדים מיד אחר ברכת התורה."

ב. למרות תירוציו של ר"י, נראה שרוב הראשונים לא קיבלו את דבריו. התוספות (שם) הביאו את **חכמי הצרפתים** שפסקו, שגם כאשר מברכים ברכות התורה צריך ללמוד מיד לאחר מכן, ולא רק כאשר יוצאים ידי חובה באהבה רבה, וכן פסקו להלכה גם **הרמב"ם** (תפילה ז, י), **הרא"ש** (א, יג) ועוד.

במה תלויה מחלוקת הראשונים? מחלוקתם תלויה בשאלה, האם ברכות התורה הן ברכות השבח או המצוות. אם ברכות התורה הן ברכות המצוות, אז בוודאי שצריך ללמוד מיד לאחר הברכה, כמו שלאחר שמברכים על הלולב צריך מיד ליטול אותו. לעומת זאת, אם ברכות התורה הן ברכות השבח, נמצא שמשבחים את הקב"ה על נתינת התורה, אבל אין צורך ללמוד מיד לאחריהן.

להלכה

להלכה נחלקו הפוסקים, ויש למחלוקת זו שלוש השלכות: **השלכה ראשונה**, האם צריך ללמוד לאחר ברכות התורה וכפי שראינו לעיל. **השלכה שנייה**, האם אדם שהלך לישון בצהריים, לאחר שהתעורר צריך לברך ברכות התורה. **השלכה שלישית**, האם אדם שלא ישן כל הלילה צריך לברך ברכות התורה.

השלכה ראשונה - לימוד אחרי ברכות התורה

א. **השולחן ערוך** (זמ, ט) פסק מעיקר הדין כדעת רבינו תם ור"י, שברכות התורה הן ברכות השבח, ואין צורך ללמוד לאחר אמירתן (אך יש ללמוד אם יוצאים ידי חובה בברכת אהבה רבה). אמנם הוא הוסיף, שבגלל שלדעת הרבה ראשונים יש ללמוד לאחר ברכות התורה, כדאי ללמוד מיד לאחר הברכות כדי לחשוש לדעתם, אבל בעיקרון ההלכה כדעת ר"י.

ב. **המשנה ברורה** (ס"ק יט) הביא את דברי **הפרי חדש**, **הגר"א** ו**החיי אדם**, שחלקו על השולחן ערוך וכתבו, שמכיוון שרוב הראשונים חלקו וסברו שברכות התורה הן ברכות המצוות, כך יש לפסוק להלכה, ולכן מעיקר הדין יש ללמוד אחרי קריאת התורה, ולא רק כי טוב לחשוש לדעת שאר הראשונים, ובלשוננו:

"אבל רוב האחרונים חולקין על המחבר (= השולחן ערוך), וסבירא להו דדין ברכת התורה כמו בכל ברכת המצוות או הנהנין, דצריך לחזור ולברך אם הפסיק תיכף אחר הברכה אף אם יודע בבירור שלא הסיח דעתו, דכיון שלא התחיל עדיין במצווה אין לה על מה לחול וכן הסכים הפרי חדש והגר"א וכן העתיק החיי אדם להלכה."

השלכה שנייה - ברכות התורה לאחר שנת צהריים

א. אם ברכות התורה הן ברכות השבח, אז הברכה מועילה לכל היום עד היום למחרת (וכמו למשל ברכה על ראיית הים, שתקיפה לחודש), וגם אם ילכו לישון בצהריים, לא יהיה צורך לברך שוב ברכות התורה. כך פסק **רבינו תם** (תוספות ברכות) לשיטתו לעיל, ובעקבותיו **השולחן ערוך** שהמשיך בשיטתו, וכן **המגן אברהם** (שם, יב) ו**הילקוט יוסף** (או"ח זמ, כו).

אמנם, כפי שראינו השולחן ערוך סבר שטוב לחשוש לדעות הסוברות שברכת התורה היא ברכת המצוות, ולכן פסק שטוב ללמוד לאחר הברכה, כך גם כאן פסק הילקוט יוסף שטוב לחשוש לדעות הסוברות שברכת התורה היא ברכת המצוות, ולכן עדיף להרהר את ברכות התורה בלב (ולא לברך בפה ממש, בגלל ברכה לבטלה).

ב. לעומת זאת, אם ברכות התורה הן ברכות המצוות, אז אדם שהלך לישון הרי הסיח את דעתו מהברכה, ולכן עליו לברך שוב ברכות התורה כאשר הוא מתעורר, וכמו אדם שהוריד את התפילין ומניח אותם שוב. כך פסק **הרא"ש** (כלל ד, א) לשיטתו לעיל, וכך הביא המשנה ברורה (ס"ק כה) בשם **החיי אדם** (כלל ט, א), **הפרי חדש** (ס"ז מז) ו**הגר"א** (שם), גם כן לשיטתם לעיל.

השלכה שלישית - ברכת התורה למי שלא ישן בלילה

לאחר שהגענו עד כה, יש לדון באדם שלא ישן בלילה, ומחלוקת זו תלויה במחלוקת שראינו לעיל בהבנת אופי ברכות התורה:

א. **המגן אברהם** (ס"ק יב) ו**האליה רבה** (שם) הבינו, שברכות התורה הן ברכות השבח, וכפי הבנת השולחן ערוך שראינו לעיל. לכן לשיטתם, גם אם אדם לא הלך לישון בלילה, עדיין עליו לברך ברכות התורה כאשר מגיע עמוד השחר, מכיוון שבכל יום יש לשבח את הקב"ה מחדש, וכן פסק **הילקוט יוסף** (או"ח מז). ובלשוננו של המגן אברהם:

"לפי מה שנהגו שלא לברך כשישן ביום, אם כן מה שמברך בבוקר היינו משום שקבעו חכמים ברכה זו בכל יום דומיא דשאר ברכות השחר. אם כן לשיטתנו אף שלא ישן כשמאיר היום צריך לברך, שהיה דעתנו לפטור רק ליום אחד."

ב. **החיי אדם** (שם), **הפרי חדש** (שם) ו**הגר"א** (שם), שכפי שראינו לעיל נקטו שברכות התורה הן ברכות המצוות, ממילא נקטו שכל עוד לא עשו הפסק מהברכה של הבוקר הקודם, אין צורך לברך שוב את ברכות התורה גם אם הגיע יום חדש. רק כאשר ילכו לישון (בין אם בלילה ובין אם בצהריים) ויעשו הפסק מהברכה הקודמת, אז יתחייבו שוב בברכות התורה.

ג. **המשנה ברורה** (שם, כח) בדעה ממוצעת פסק, שמכיוון שיש מחלוקת אחרונים - ספק ברכות להקל, והניעור כל הלילה לא יברך ברכות התורה. אף על פי כן, טוב שישמע ברכות התורה מאדם שישן.

אמנם, אם אדם ישן באותו היום בצהריים לפחות חצי שעה כשנת קבע (ישן על המיטה), הוא פסק בשם **רבי עקיבא איגר** שכולם מודים שיש לברך ברכות התורה בבוקר, מכיוון שאם הלכה כדעת השולחן ערוך, אז כאשר מגיע יום חדש בכל מקרה צריך לברך, גם אם לא ישן קודם. וגם אם ההלכה כדעת החיי אדם והגר"א, אז מכיוון שהוא ישן בצהריים הוא צריך לברך (כי עשה הפסק).

חג שמח! סיימת לקרוא? קח לקרוא בשולחן החג או בבקשה תעביר הלאה על מנת שעוד אנשים ייקראו...